

بایسته‌های دانش کلام در حوزه سرآمد و پیشرو

آیت‌الله علیرضا اعرافی*

بسم الله الرحمن الرحيم

اجازه دهید پیش از ورود به اصل مباحث، اشاره‌ای داشته باشم به مسیر مدیریت حوزه در سال‌های اخیر. با وجود تمام دشواری‌ها، کمبودها و سنگلاخ‌های طبیعی در مسیر کارهای حوزوی، حرکتی جمعی آغاز شد که با اشراف بزرگان، مطالبات رهبری معظم و مراجع عظام تقریر و همچنین با بهره‌گیری از نظرات بدنه حوزه، طراحی و پایه‌ریزی گردید. این مسیر براساس مطالعات گسترده‌ای همچون آمایش سرزمینی (حدود هفت تا ده جلد)، استخراج حدود سیصد تا چهارصد گزاره از بیانات امام و رهبری، بررسی تجربیات داخلی و بین‌المللی و نیز همکاری هزاران نفر در بخش‌های مختلف، شکل گرفته است. در این مسیر، طراحی کلان نظام رشته‌های حوزوی با مشارکت نزدیک به هزار نفر در طی پنج سال انجام شد. این حرکت، علی‌رغم طعنه‌ها و انتقادهای فراوان، با مقاومت و حمایت بزرگان ادامه یافت. امروزه بسیاری از این طرح‌ها به زبان‌های عربی و انگلیسی ترجمه شده و در سفرهای بین‌المللی نیز مورد استناد قرار می‌گیرد. پیشنهاد اولیه شامل حدود ۷۸۰۰ عنوان و گرایش بود که پس از بازبینی تعدیل شد، اما عظمت کار در مقابل نیازهای دنیای امروز با هشت میلیارد جمعیت، فضای مجازی پیچیده و آینده پیش رو، همچنان ناچیز به نظر می‌رسد.

*. متن حاضر برگرفته از بیانات آیت‌الله اعرافی مدیر حوزه‌های علمیه در جمع اساتید علم کلام در تاریخ ۱۴۰۴/۱۰/۱ است.

با وجود ارتباط مستمر با بیش از یکصد کشور و هزاران مرکز دانشگاهی و گفت‌وگو با ادیان و مذاهب مختلف، همچنان نگران عمق تأثیرگذاری در عرصه‌های دانشگاهی و بین‌المللی هستیم. اسناد پایه‌ای متعدد، برنامه‌های پنج‌ساله (که برنامه دوم در حال تدوین است) و بیش از یکصد طرح مهم (که حداقل سی تا چهل درصد آن‌ها اجرایی شده) از جمله فعالیت‌های صورت گرفته است. به‌عنوان نمونه در سه سال گذشته شبکه‌ای متشکل از ۲۰ تا ۲۵ هزار نفر در سطح کشور ساماندهی شده و حدود ۱۵ هزار مدرسه تحت پوشش شبکه امین قرار گرفته‌اند. همچنین حدود هفتاد مدرسه با حمایت‌های غیرمستقیم تأسیس شده که نمونه آن مدرسه‌ای است که امسال پنجاه دانش‌آموز آن با معدل بالای ۱۹ به حوزه وارد شدند. در ماه رمضان امسال، تعداد مبلغین اعزامی از ۶-۷ هزار به ۴۵ هزار نفر افزایش یافت که نشان‌دهنده عزم جدی برای حضور مؤثر در عرصه‌های تبلیغی است.

باین‌حال در برابر عظمت تحولات جهانی و آشفتگی‌های فکری امروز، این تلاش‌ها همچنان ناکافی به‌نظر می‌رسد. بر این اساس چند نکته محوری را مرور می‌کنم: یکم: ضرورت ایجاد درس‌های خارج تحقیقی در علم کلام؛ به‌گونه‌ای که وزانت آن‌ها در سطح تحقیقات اصول فقه قرار گیرد. تحقیقات اصولی حوزه علمیه، بی‌تردید از قله‌های اندیشه‌ورزی در جهان است و انتظار می‌رود که دروس خارج کلام نیز به همین سطح از عمق و اجتهاد دست یابند. این جلسه می‌تواند آغازی باشد برای آن‌که در پنج سال آینده، شاهد بیست درس خارج تحقیقی با رویکرد تولید اجتهادی در علم کلام باشیم.

دوم: احیای متون کهن کلامی و تفسیری در سطوح عالی حوزه؛ متونی همچون مجمع‌البیان که اگر کسی بتواند چند صفحه از آن را به‌صورت عمیق تحلیل کند، بی‌تردید شایستگی سطح چهار را خواهد داشت. این متون اگرچه به‌تنهایی منبع نهایی نیستند، اما شاکله‌ای مستحکم برای بنای معارف دینی به‌شمار می‌روند.

سوم: ایجاد دوره‌های ویژه پس از سطح چهار؛ مشابه آنچه در فقه و اصول تصویب شده، برای رشته‌های کلامی و اعتقادی تا نخبگان این عرصه بتوانند در سطوح بالاتر به تحقیق و اجتهاد پردازند.

چهارم: توسعه و تعمیق گرایش‌های تخصصی در رشته‌های کلامی؛ از حدود یکصد

گرایش پیشنهادی، تعدادی به تصویب رسیده که باید با دقت و عمق پایه‌ریزی شوند. پنجم: ترسیم نقشه‌ای جامع برای پوشش میدان‌های مختلف فکری و اعتقادی؛ مخاطبان ما از حلقه‌های الحاد جدید و نقد قدسیت تا جریان‌های انحرافی مانند احمد الحسن را شامل می‌شود. لازم است هر یک از مراکز، با تقسیم کاری دقیق، عهده‌دار پاسخی مستدل به نیازهای هر میدان شوند.

ششم: هویت‌بخشی به دانش کلام؛ اگرچه فلسفه اسلامی را بسیار ارجمند می‌دانم، اما معتقدم رویکرد کلامی با حفظ بهره‌گیری از فلسفه و پرهیز از تعصب، امری مستقل و حیاتی است.

هفتم: توجه ویژه به عرصه دانشگاه؛ توانایی دفاع از مبانی دینی در دانشکده‌های علوم سیاسی، حقوق و فلسفه، معیاری برای سنجش کارآمدی متکلم است. اگر نتوانیم در پیچیده‌ترین فضاها فکری جهان، از قواعدی همچون «دفع ضرر محتمل» دفاع کنیم، حوزه به رسالت واقعی خود نرسیده است.

هشتم: آشنایی با تحولات علوم جدید؛ به‌ویژه فیزیک، فلسفه غرب و علوم انسانی؛ امروزه بسیاری از شبهات از همین ناحیه وارد می‌شود و متکلمی که از این دانش‌ها بی‌بهره باشد، توانایی پاسخ‌گویی نخواهد داشت.

نهم: ورود به عرصه هوش مصنوعی و الهیات آن؛ این فناوری دیگر یک ابزار صرف نیست، بلکه شریک تعامل و تولیدکننده معناست. حوزه باید با تدوین فلسفه، فقه، اخلاق و حقوق هوش مصنوعی، برای آینده‌ای بسیار خطیر آماده شود.

دهم: روش‌شناسی کلامی؛ بحث از منهج عقلانی اجتهادی، به‌عنوان منطبق کار در مباحث اعتقادی، باید در سطح یک رشته مستقل مورد توجه قرار گیرد.

در پایان از همه عزیزان به‌جهت صبر و همراهی سپاسگزارم. امید است با تلاش و مجاهدت علمی، شاهد اعتلای هرچه بیشتر معارف کلامی در حوزه‌های علمیه باشیم.

والسَّلَام علیکم ورحمة الله وبرکاته